

BOSHQARUV HISOBOTINI SHAKLLANTIRISHDA HISOB SIYOSATI, ICHKI REGLAMENTLAR VA NAZORAT MEXANIZMLARINING O'RNI

Eshniyazova Yulduz Yuldashbayevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: yulduzyuldashbayevna12@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22137947>

Annotatsiya. Tezisdagi boshqaruv hisobotini shakllantirishda hisob siyosati, ichki reglamentlar va nazorat mexanizmlarining o'rni tahlil qilingan. MHXS bo'yicha tuzatmalarni boshqaruv kesimlariga o'tkazishdagi metodologik uzilishlar aniqlanib, ularni bartaraf etish uchun "Boshqaruv hisob siyosati to'g'risida namunaviy nizom" tuzilmasi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv hisob siyosati, ichki reglament, nazorat vositalari, MHXS tuzatmalari, namunaviy nizom, rekonsiliatsiya.

Boshqaruv hisobotining ishonchliligi muammosi ko'pincha metodologik emas, balki hujjatlashtirish muammosi sifatida namoyon bo'ladi. Korxonalarda MHXS bo'yicha malakali hisob-kitoblar bajariladi, biroq ularning boshqaruv kesimlariga qanday o'tkazilishi hech qayerda yozilmagan. Natijada raqamlar elektron jadvallarda qo'lda tuzatiladi, taqsimlash bazalari og'zaki kelishuv asosida qo'llaniladi, o'zgarishlar esa qayd etilmaydi. Bunday hisobot tekshiriluvchan bo'lmaydi va ichki nazorat uchun jiddiy xatar manbaiga aylanadi.

Muammoning ildizi hisob siyosatining amaldagi doirasida yotadi. IAS 8 talablariga muvofiq tuzilgan hisob siyosati moliyaviy hisobot uchun baholash usullarini belgilaydi, ammo ushbu baholash natijalarining mahsulot, mijoz, jarayon va mas'uliyat markazlari kesimiga qanday taqsimlanishini tartibga solmaydi. Boshqaruv hisobi esa aynan shu kesimlarda ishlaydi. Shunday qilib, ikki tizim o'rtasida rasmiy hujjat bilan to'ldirilmagan bo'shliq yuzaga keladi.

Tadqiqotda MHXS bo'yicha tuzatmalarning boshqaruv hisobotiga o'tishi besh bosqichli mexanizm sifatida ifodalandi: (1) operatsiyaning milliy hisobda qayd etilishi; (2) MHXS bo'yicha tan olish yoki baholash tuzatmasining hisoblanishi; (3) boshqaruv hisob siyosatida belgilangan qoidaning qo'llanilishi; (4) tuzatmaning analitik kesimga taqsimlanishi; (5) nazorat vositasi orqali tasdiqlanishi va registrga yozilishi. Mexanizmnining kalit sharti — har bir bosqich uchun javobgar hujjat va nazorat vositasining belgilanishi; aks holda tuzatma "yo'lda yo'qoladi".

Eng ko'p uchraydigan tuzatma turlari va ularning boshqaruv kesimlariga ta'siri quyidagi jadvalda keltirilgan.

MHXS bo'yicha tuzatmalarning boshqaruv kesimlariga ta'siri

Manba	Tuzatma mazmuni	Boshqaruv kesimiga ta'siri
IFRS 15	Daromadni bajarish majburiyatlari bo'yicha taqsimlash	Mahsulot va shartnoma marjasi o'zgaradi
IFRS 9	Kutilayotgan kredit yo'qotishlari zaxirasi	Mijoz va segment natijasi kamayadi
IFRS 16	Ijarani aktiv va majburiyat sifatida tan olish	Mas'uliyat markazi xarajat tarkibi o'zgaradi
IAS 2	Zaxiralarni sof sotish qiymati bo'yicha baholash	Tannarx va zaxira aylanmasi o'zgaradi
IAS 36	Aktivlarning qadrsizlanishi	Investitsiya markazi rentabelligi o'zgaradi

Manba: tegishli MHXS talablari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mexanizmni amalda ta'minlash uchun yagona ichki hujjat — "Boshqaruv hisob siyosati to'g'risida namunaviy nizom" taklif etiladi. Nizom sakkiz bo'limdan iborat: umumiy qoidalar; boshqaruv hisoboti obyektlari va kesimlari; tan olish va baholash qoidalari hamda MHXS bazasidan chetlashishlar ro'yxati; tuzatmalarni o'tkazish tartibi; xarajatlarni taqsimlash bazalari; hisobot shakllari va muddatlari; solishtirish (rekonsiliatsiya) tartibi; o'zgarishlar va javobgarlik. Har bir bo'limga muayyan nazorat vositasi biriktiriladi — tuzatmalar jurnali, ikki bosqichli avtorizatsiya, solishtirish jadvali, o'zgarishlar tarixi jurnali.

Nizomning asosiy metodologik yangiligi tuzatmalarni o'tkazish va solishtirish bo'limlarining bog'lanishida namoyon bo'ladi: har bir tuzatma nafaqat hisoblanadi, balki uning boshqaruv hisobotidagi izi solishtirish jadvali orqali tekshiriluvchan bo'ladi. Bu esa IFRS 8 talab qiladigan segment ko'rsatkichlarini moliyaviy hisobot bilan solishtirishni yillik "kampaniya" emas, muntazam protsedura darajasiga ko'taradi.

Shu bilan birga, namunaviy hujjatning muayyan xatari mavjud: u rasmiy tarzda tasdiqlanib, amalda qo'llanilmasligi mumkin. Shu sababli nizom bajarilishining ichki audit rejasiga kiritilishi tavsiya etiladi.

Xulosa. Boshqaruv hisobotining sifati "hisob siyosati — ichki reglament — nazorat vositasi" zanjirining uzluksizligi bilan belgilanadi. Amaliy tavsiyalar: boshqaruv hisob siyosatini alohida ichki hujjat sifatida tasdiqlash; har bir tuzatma turi uchun manba, hisoblash usuli va taqsimlash bazasini yozma belgilash; boshqaruv va moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini davriy solishtirishni majburiy qilish; tuzatmalar bo'yicha avtorizatsiya va o'zgarishlar jurnalini avtomatlashtirish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. IAS 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors". — London: IFRS Foundation.
2. IFRS 8 "Operating Segments"; IFRS 15; IFRS 9; IFRS 16; IAS 2; IAS 36. — London: IFRS Foundation.
3. COSO. Internal Control — Integrated Framework. — New York: AICPA, 2013.
4. CIMA, AICPA. Global Management Accounting Principles. — London: CIMA, 2015.
5. Drury C. Management and Cost Accounting. — Andover: Cengage Learning.
6. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son).